

agressief gedrag tot uiting komen. De eerdergenoemde afleidingsmogelijkheden zijn in dat perspectief extra belangrijk. Maar waakzaamheid blijft geboden.

- Vanuit hun leidersgedrag zijn de stieren heel gevoelig voor wat er in de kudde speelt. Normaal gesproken zouden zij daar dan ook steeds direct op inspelen, de orde en de rust herstellend. Nu ze dat niet kunnen is er een frustratiebasis gegeven, die door de boer(in) / verzorger kan worden verlicht door voor de nodige orde en rust in de stal te zorgen. Dan krijgt de stier niet steeds het gevoel te moeten ingrijpen maar het niet te kunnen. Het gevoel als 'de baas' gerespecteerd te worden is dus erg belangrijk voor de stier. De boer kan hem dat gevoel steeds geven in de manier waarop hij hem in woord en gebaar bejegt.

Het moge duidelijk zijn dat in het bovenstaande niet veel revolutionair ('ongelofelijk') nieuws verrat is, maar wel een enorme stimulans om het 'gezonde boerenverstand' weer de nodig ruimte te geven boven het verengde nuttigheidsdenken dat aan vele 'intensiveringmaatregelen' in de landbouw ten grondslag ligt. Door als boer weer beter naar je hart te leren luisteren en je hoofd tijdelijk op de plaats rust te zetten, kom je dicht bij de essentie van je beesten en daarmee bij alles wat goed voor ze is.

Ik meen dat het op grond van het bovenstaande voor de varkens-, schapen- en geitenhouderij niet al te moeilijk is om zelf alvast een eerste vertaalslag te maken.

Wie behoefte heeft om daar nog eens speciaal naar te kijken kan het aan mij laten weten, dan probeer ik een bijeenkomst te beleggen waarin speciaal op de betreffende diergroep kan worden ingegaan. ■

Een volledige versie van deze bijeenkomst is in de maak en kan besteld worden. Zie voor haar adres en ook haar MKZ verhaal: www.marie-kedevrij.org.

Onthoornen is in de BD niet toegestaan.

De Demeter Voorwaarden Commissie werkt aan vernieuwing van de voorwaarden. Vanuit het veld is de vraag gesteld of fokken op hoornloosheid acceptabel is. Leen Janmaat gaat hier nader op in. Reacties hierop zijn welkom.

Met de komst van ligboxenstallen zijn de karakteristieke hoorns op de koeienkoppen uit beeld verdwenen. Reden hiervoor is dat de beperkte ruimte en uitwijkmogelijkheden het risico op stootplekken en beschadiging van de kwetsbare uier te groot is. Zelfs in de Europese Verordening voor biologische veehouderij staat men het verwijderen van de hoorns toe. De vraag bij deze concessie is of de eigenheid van het dier hierbij niet wordt aangetast. Uiting van diereigengedrag vormt immers een uitgangspunt of principe van de biologische landbouw. Binnen de biologisch-dynamische landbouw wordt wel waarde aan de koe-eigene hoorns gehecht. Dit hangt enerzijds samen met de aard van het dier en anderzijds met de functie van de hoorns voor het organisme.

Een ontwikkeling in de fokkerij is het selecteren op hoornloosheid. Van nature komt hoornloosheid nauwelijks voor bij runderen. Na jarenlange selectie op basis van deze eigenschap (één gen) is het mogelijk om een hoornloze kudde te creëren. Bij geiten brengt het selecteren op hoornloosheid verminderde vruchtbaarheid met zich mee. Ook bij koeien is dit, zij het in mindere mate, het geval. Op zowel de betekenis van hoorns voor het organisme als het fenomeen hoornloosheid wordt nader ingegaan.

Stofwisseling

De geit en runderachtigen behoren tot de groep van dieren met holle hoorns. De beenpit van deze hoorns bestaat uit een vergroeiing van het voorhoofdsbeen. Het slijmvlies in de hoorn staat in verbinding met het neusslijmvlies. Hierdoor kunnen geuren, waargenomen via het neusslijmvlies, doordringen tot in het hoorn.

Dat koeien beschikken over een goed ontwikkeld stofwisselingsstelsel, blijkt uit het vermo-

De enorme hoorns van het Watusi-rund (Afrika)

gen om uit zeer ruw voedsel (krantenpapier) melk te produceren. In wezen geeft het rund, en zeker de oudere dieren, zich volledig over aan de inwendige stofwisseling. Bij de aanblik van het dier lijkt het of je via de ogen naar binnen kunt kijken.

In de landbouwcursus geeft Steiner het verband aan tussen de stofwisselingskrachten in het dier en de hoorns. Het beeld hierbij is dat de stofwisselingskrachten richting kop en hoorns niet naar buiten stromen, maar in de hoorn weer teruggestraald worden. Dezelfde eigenschappen worden benut bij het maken van de zogenaamde hoornpreparaten. De krachten die vanuit de aarde uitstralen worden geconcentreerd in de opgeborgene substanties: mest of kiezel. Door verdunning met water en ritmisch roeren worden de krachten weer vrijgemaakt.

Vormen

De vorm van de hoorns toont onder meer het karakter van het veeslag. De lengte van de hoorns kan variëren, er is echter een toename van de lengte waarneembaar van noord naar zuid. De verschillen tussen de noordelijke rassen en zuidelijke rassen drukt zich ook uit in de lichaamsbouw. Met name de hoornloze ras-

sen (Aberdeen Angus, Hereford en Galloway) hebben een gedrongen bouw. Daar tegenover is het Watusi-rund veel ranker gebouwd en draagt enorme hoorns. De grootte en vorm van de hoorns lijkt een samenhang te vertonen met de regio waar de rassen oorspronkelijk thuis horen. Koeienrassen in het noorden dragen overwegend korte ge-

drongen hoorns en in enkele gevallen geen. In Nederland dragen koeien van oudsher hoorns wat samenhangt met de krachtwerking die in onze regio aanwezig is. Het onthoornen gaat dus tegen deze krachtwerkingen in en tast de eigenheid en originaliteit van het dier aan.

Integriteit, onthoornen en fokken

Doordat landbouwhuisdieren de ruimte die zij natuurlijkerwijze ter beschikking hebben, wordt ontnomen, ontstaan er problemen. Problemen zoals pikken bij pluimvee en staartbijten bij varkens zijn symptomen van verveling en gebrek aan activiteiten. In de gangbare landbouw worden deze problemen opgelost door de fysieke veroorzakers weg te nemen. Kortom snavels worden ingekort, staarten gecoupeerd en tanden geknipt. Zodra de dieren meer ruimte en afleiding krijgen, zijn deze ingrepen niet meer noodzakelijk.

Bij onthoornen ligt het probleem wat genuanceerder. Om schade (stoten) te beperken, hebben de runderen meer leefruimte nodig dan ligboxenstallen bieden. Daarnaast moeten dieren voldoende ruimte hebben om uit te kunnen wijken. De uitgave van het Louis Bolk Instituut "Een koppel koeien is nog geen kudde" (Ton Baars en Liesbeth Brands 2000) geeft

Hoornklemmen ter correctie van de hoornstand

achtergronden van het diergedrag en tips voor de BD-veehouder.

Ondanks voorzorgsmaatregelen zijn verwondingen niet geheel te voorkomen, de aard van het dier verandert niet. Binnen de kudde spelen zich sociale processen af en wordt de rangorde veelal fysiek uitgevochten. Het managen van een kudde koeien blijft een belangrijke opgave voor de BD-veehouder.

De melkveerassen die in Nederland worden gehouden zijn hoorndragers van nature. In enkele gevallen (Holstein-lijnen) is de eigenschap hoorndrager eruit gefokt. Bij geiten worden meer lammeren geboren die geen hoorns dragen. Door deze lammeren aan te houden wordt het mogelijk om een hoornloze kudde te creëren. Keerzijde hiervan is dat de natuurlijke vruchtbaarheid van de dieren terugloopt. Het reproductie vermogen van het dier is een uitdrukking van vitaliteit. De keuze om gericht te fokken op hoornloosheid sluit mede daarom niet aan bij de principes van de BD-landbouw.

De keuze voor gehoornd vee is niet de meest eenvoudige keuze, zij sluit echter wel aan bij de uitgangspunten: integriteit van het dier, mogelijkheden tot uiting van diereigen gedrag en het verbeteren van de vitaliteit. ■